

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ПЕРЕДУМОВИ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИТЯГНЕННЯ ЗАВІДОМО НЕВИННОГО ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Сийшлокі М. В.,

здобувач кафедри кримінального права

Київського національного університету внутрішніх справ

Протидія злочинам, які вчиняють службові особи сфері правосуддя, є важливою проблемою в процесі оновлення України як демократичної та правової держави. Шкода, яку заподіюють такими діями, полягає не лише у порушенні законних прав та інтересів людей, а й у їх зневірі щодо діяльності державних органів, насамперед правоохоронних та судових, зриві престижу і авторитету цих структур. Варто зазначити, що згідно з офіційними даними Державної судової адміністрації України, за період, який досліджується (2001-2008 рр.), було зафіксовано лише 2 винувальні вироки за притягнення завідомо невинних до кримінальної відповідальності. Отже, не дивлячись на той факт, що статистичні дані Державної судової адміністрації переконують у мінімальній кількості засуджених (2 особи) за злочини, передбачені частинами 1, 2 ст. 372 КК України, вчинення таких злочинів є непоодиноким фактом. Про це свідчать результати проведеного анкетування працівників правоохоронних органів: 108 осіб (28,8 відсотка з усіх опитаних респондентів) вказали, що їм відомі випадки притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності. Зазначене пояснюється високим рівнем латентності цього посягання, який визначається кількома факторами: потерпілі не повідомляють правоохоронні органи про те, що вони стали жертвами через зневіру у можливість розкрити цей злочин; наслідки злочинів відносять на рахунок некомпетентності у роботі представників правоохоронних органів; наслідки цього злочину розглядають як шкоду, заподіяну іншими видами суспільно небезпечних діянь.

Як відомо, слідча практика також має лише поодинокі випадки порушення кримінальних справ за ст. 372 КК України. Так, за даними Генеральної прокуратури України, у 2001 р. не було порушено жодної кримінальної справи за ст. 372 КК України, у 2002 р. – 1, у 2003 р. – 1, у 2004 р. – 1, у 2005 р. – 2, у 2006 р. – 6, у 2007 р. – 6, за 9 міс. 2008 р. – 3.

Також слід пригадати, що за даними Верховного суду України, за результатами перегляду апеляційних судами вироків місцевих судів із закриттям провадження в справі (за відсутністю саме події або складу злочину за справами публічного обвинувачення) у 2006 р. було закрито кримінальні справи щодо 79 осіб, у 2007 р. – щодо 41 особи. Також місцевими судами оправдано у 2006 р. – 903 особи, а у 2007 р. – 672 особи. Ці дані судової статистики також можуть свідчити про приховані випадки притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Питання кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя і, зокрема, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, неодноразово висвітлювалися в юридичній літературі. Значний внесок у вивчення зазначеної проблеми зробили М.І. Бажанов, Г.І. Баймурзің, Д.Б. Бектибаєв, І.О. Бушуєв, І.С. Власов, Г.Б. Віттенберг, О.Т. Гужін, М.О. Гаранін, А.С. Горелік, В.Д. Іванов, П.І. Гришаєв, В.І. Єгоров, М.Й. Коржанський, Г.А. Кригер, Л.Л. Кругликов, Ю.І. Кулешов, Я.М. Кульберг, В.М. Кудрявцев, О.Г. Лебедев, Л.В. Лобанова, М.Д. Лисов, В.В. Мальцев, В.П. Малков, М.І. Мельник, Р.І. Мельник, А.В. Наумов, П.Н. Панченко, Б.Т. Разгільдієв, Ш.С. Рашкова, Р.А. Сабітов, О.Б. Сахаров, О.Я. Светлов, Б.В. Сидоров, В.Г. Смірнов, С.І. Тихенко, Ю.М. Ткачевський, В.С. Устінов, М.Х. Хабібуллін, А.І. Чучаєв, М.Д. Шаргородський.

Без сумніву, роботи цих науковців мають значну наукову і практичну цінність. У них розглянуто окремі теоретичні та прикладні питання кримінальної відповідальності за вказаний злочин. Саме вони і склали теоретичну основу нашого дослідження. Разом з тим, багато аспектів досліджуваної проблеми, як і раніше, залишаються дискусійними і вирішуються суперечливо. Це зумовлено, зокрема, і тим, що самостійного комплексного дослідження проблем кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності у вітчизняній кримінально-правовій доктрині не було. Це одна з причин, яка пояснює відсутність судової практики застосування закону у цій сфері.

Про важливість цієї проблематики свідчать і дані анкетування працівників правоохоронних органів. Так 251 особа (66,93 відсотка з усіх опитаних осіб) зазначила, що ст. 372 КК України потребує змін. Наведене зумовлює актуальність теми дослідження і необхідність наукового осмислення та дослідження статті про відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

На наш погляд, слід проаналізувати, які саме дисертаційні дослідження були захищені за згаданою тематикою, як в СРСР, так і в сучасній Російській Федерації та Україні. Це дозволить з'ясувати наукову новизну дослідження, яке було нами проведено.

Усі дисертаційні роботи можна умовно поділити на три блоки.

Перший блок охоплює роботи, які стосуються загальних питань теорії та практики кримінально-правової протидії злочинам у сфері правосуддя. Це

такі дисертаційні дослідження: 1) на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук: Ш.С. Раїшківської «Преступления против социалистического правосудия (Уголовно-правовое исследование. Теоретические вопросы)» (Москва, 1974 р.), Л.В. Лобановой «Преступления против правосудия» (Казань, 2000 р.), С.А. Денисова «Актуальные проблемы уголовной ответственности за преступления против правосудия» (СПб, 2002 р.); 2) на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: А.Т. Гужина «Уголовно-правовая борьба с посягательствами на советское правосудие» (Ростов на Дону, 1958 р.), І.М. Черних «Преступления против социалистического правосудия» (Москва, 1962 р.), Д.Б. Бектибаева «Ответственность за преступления против социалистического правосудия по УК Казахской ССР» (Алма-Ата, 1962 р.), І.С. Власова «Преступления против советского социалистического правосудия» (Москва, 1964 р.), Е.Ю. Хлопцовой «Уголовно-правовая охрана правосудия» (Екатеринбург, 1995 р.), М.А. Гараніна «Системы преступлений против правосудия (формирование и развитие)» (Москва, 1995 р.).

Другий блок – це роботи, які стосуються питань кримінально-правової протидії окремим злочинам у сфері правосуддя.

Це такі дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: М.О. Носкової «Недонесение о преступлении по советскому уголовному праву» (Москва, 1971 р.), В.С. Фельдблома «Уголовная ответственность за заведомо ложное показание» (Москва, 1972 р.), С.М. Юдушкіна «Ответственность за ложный донос и лжесвидетельство: уголовно-правовое исследование» (Москва, 1974 р.), Н.Г. Радунцовой «Уголовная ответственность за заранее не обещанное укрывательство» (Москва, 1980 р.), М.Н. Тагієва «Уголовно-правовые средства обеспечения исполнения уголовных наказаний, не связанных с лишением свободы» (Москва, 1983 р.), М.Р. Гарафутдінова «Ответственность за побег из мест лишения свободы, предварительного заключения или из-под стражи по уголовному праву Российской Федерации» (Казань, 1995 р.), О.В. Мазура «Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с побегами из мест лишения свободы» (Омск, 1997 р.), Е.М. Іванова «Предупреждение уклонения от отбывания наказания в исправительных колониях общего и строгого режимов (уголовно-правовые и криминологические аспекты)» (Москва, 1998 р.), В.А. Бліннікова «Уголовно-правовые и криминологические аспекты лжесвидетельства» (Нижній Новгород, 1998 р.), Н.Р. Фасхутдінової «Уголовно-правовая охрана личной неприкосновенности от заведомо незаконных задержания, заключения под стражу и содержания под стражей» (Ростов на Дону, 1999 р.), Є.В. Зеренкова «Уголовно-правовые и криминологические аспекты подкупа и принуждения к лжесвидетельству и уклонению от дачи показаний» (Ставрополь, 1999 р.), В.В. Намнясева «Воспрепятствование осуществлению правосудия и производству предварительного расследования в российском уголовном праве» (Москва, 1999 р.), Б.-Д.Д. Махакова «Уголовно-правовые и кри-

минологические меры борьбы с побегами из мест лишения свободы» (Москва, 2000 р.), В.М. Кузнецова «Уголовная ответственность за отказ свидетеля или потерпевшего от дачи показаний» (Москва, 2000 р.), С.В. Назарова «Уголовно-правовая ответственность за дезорганизацию деятельности учреждений, обеспечивающих изоляцию от общества» (Москва, 2000 р.), І.Ю. Бунева «Уголовная ответственность за принуждение к даче показаний» (Омск, 2000 р.), Л.О. Поповой «Уголовная ответственность за угрозу или насильственные действия в связи с осуществлением правосудия или производством предварительного расследования» (Омск, 2001 р.), А.І. Друзіна «Уголовно-правовое обеспечение реализации судебного акта» (Ульяновск, 2001 р.), М.О. Попова «Принуждение к даче показаний» (Омск, 2001 р.), В.І. Суботіної «Уголовная ответственность за заведомо незаконные заключение под стражу или содержание под стражей» (Москва, 2002 р.), П. Сурихіна «Уголовная ответственность за заведомо незаконное задержание» (Омск, 2002 р.), П.В. Тепляшкіна «Уголовная ответственность за уклонение от отбывания лишения свободы» (Омск, 2002 р.), О.О. Коробейнікова «Уголовная ответственность за воспрепятствование осуществлению правосудия и производству предварительного расследования» (Ставрополь, 2003 р.), О.І. Смикіної «Ответственность за укрывательство преступлений по уголовному праву России» (Ставрополь, 2003 р.), В.В. Кіма «Уголовно-правовое обеспечение независимой и безопасной деятельности по отправлению правосудия» (Ставрополь, 2003 р.), О.Г. Демидова «Уклонение от наказания: уголовно-правовой и криминологический аспект» (Рязань, 2004 р.), Г.О. Калашнікова «Принуждение к даче показаний: уголовно-правовой аспект» (Москва, 2004 р.), Л.Р. Сафіна «Ответственность осужденных за злостное уклонение от наказания, не связанных с изоляцией от общества в российском уголовном праве» (Казань, 2004 р.), К.Н. Харісова «Ответственность за преступное вмешательство в деятельность лиц, осуществляющих правосудие и уголовное преследование: проблемы теории и законодательства» (Казань, 2004 р.), Б.С. Райкеса «Уголовная ответственность за воспрепятствование осуществлению правосудия и производству предварительного расследования» (Москва, 2004 р.), В.О. Майброді «Уголовная ответственность за фальсификацию доказательств» (Ставрополь, 2004 р.), І.С. Іванова «Уголовная ответственность за фальсификацию доказательств по уголовному делу» (Волгоград, 2005 р.), О.І. Плузнік «Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбывання покарання у виправних установах та тримання під вартою» (Київ, 2003 р.), Р.І. Мельніка «Кримінально-правова характеристика заведомо незаконного задержания, приводу, арешту та тримання під вартою» (Київ, 2003 р.), 371 КК України» (Київ, 2008 р.).

Третій блок – це роботи, які стосуються безпосередньо питань відповідальності за притягнення заведомо невинного до кримінальної відповідальності. Це такі дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: О.Г. Лебедєвої «Привлечение заведомо невинного к уголов-

ответ
гов,
спро
міна
звени
Укра
ним
тнен
льно
блем
прав
прот
різня
Це
політ
домо
ли вк
гу на
няній
виро
пози
далі
(
ванн
зв'яз
вами
вого
винн
стру
наль
(
потре
туван
льно-
Т
систе
теріям
злочи
«мов
суб'є
перед
ідеоло
науки
(
ітер
пробл
ясно
притя
повід
Т
стаття
пору
винно
справі
вення
перед
невин
злочи

відповідальності по уголовному праву России (Саратов, 2004 р.).

Слід зазначити, що у вказаних роботах відсутня спроба комплексного дослідження усіх проблем кримінальної відповідальності за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності за КК України.

Вказані роботи обмежуються в основному загальними міркуваннями про місце складу злочину «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» у системі кримінального права та окремі проблеми його застосування. У цілому кримінально-правові дослідження щодо відповідальності за злочини проти правосуддя, особливо радянського періоду, відзначаються значними декларативними положеннями. Не пояснюється, очевидно, гострою соціально-політичною спрямованістю цих злочинів, а також відомою заідеологізованістю науковців, що досліджували вказану проблематику. Особливо слід звернути увагу на певні методологічні недоліки. Зокрема, у вітчизняній кримінально-правовій науці до цього часу не вироблено єдиного поняття «правосуддя». Існуючі визначення мають певні недоліки, про що буде сказано далі більш детально.

Особливий характер об'єкта правового регулювання, його підвищена соціальна цінність, прямий зв'язок з конституційними основами державності, правами й свободами особи вимагають більш чіткого правового регулювання складу притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, його реконструювання, встановлення більше чітких меж кримінальної відповідальності й покарання [1, с. 18].

Окремі положення сучасних дисертаційних робіт потребують детального вивчення, відповідного обґрунтування та подальшого розвитку у вітчизняній кримінально-правовій науці, зокрема в цьому дослідженні.

Так, можна погодитися та взяти за основу те, що система злочинів проти правосуддя будується за критеріями родового, видового й безпосереднього об'єкта злочину з дотриманням принципів діалектичного взаємозв'язку права, його галузей з об'єктивними й суб'єктивними факторами громадського життя, насамперед політики, ідеології, правової системи, правової теології, моралі, соціальної психології, юридичної науки [1, с. 17].

Слід також пригадати, що у кримінально-правовій літературі пропонуються різні варіанти вирішення проблемних питань при конструюванні відповідних диспозицій норми, що передбачає відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності.

Так, Л.В. Лобанова вважає, по-перше, що така стаття повинна передбачати відповідальність як за порушення кримінальної справи щодо завідомо невинного, так і за умисне продовження провадження по справі у випадках, коли закон пропонує його припинення на підставах, що реабілітують; по-друге, слід передбачити нові самостійні склади обмови завідомо невинного та штучного створення доказів вчинення злочину [2, с. 20-21].

За думкою О.Г. Лебедева, не тільки сам склад притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності потребує кардинального реформування, але й повинно бути змінено (деталізовано) місце відповідної статті в системі норм про відповідальність за злочини проти правосуддя: по-перше, він пропонує склади злочинів, розташовані у Главі 31 «Злочини проти правосуддя» КК РФ, диференціювати в залежності від видового об'єкта: злочини проти правосуддя; злочини проти органів розслідування; злочини проти органів, що виконують покарання; і тому вказану главу зробити розділом, який повинен бути поділений на три відповідні глави; по-друге, відповідну статтю передбачити в новій Главі 2 «Злочини проти органів попереднього розслідування» оновленого Розділу 31 «Злочини проти правосуддя» Особливої частини КК РФ; по-третє, науковець вважає доцільним відмовитися від категорії «кримінальна відповідальність»; по-четверте, у відповідній статті категорію «кримінальна відповідальність» необхідно замінити категорією «кримінально-процесуальне переслідування», яка буде полягати у винесенні прокурором, слідчим, органом дізнання чи дізнавачем постанови про порушення кримінальної справи та її направлення прокурору, якщо така постанова винесена слідчим, органом дізнання або дізнавачем за відсутності приводів і підстав для її порушення; по-п'яте, відповідна стаття повинна складатися із трьох складів: простий – незаконне кримінально-процесуальне переслідування; кваліфікований – незаконне кримінально-процесуальне переслідування, що полягало у незаконному затриманні особи в якості підозрюваного та у незаконному обвинуваченні особи у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості; особливо кваліфікований – незаконне кримінально-процесуальне переслідування, що характеризується незаконним обвинуваченням особи у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину [3, с. 8-9].

Ці цікаві положення, висновки та пропозиції, безперечно, мають значний науковий інтерес. Вони не всі безспірні, є досить спірні, а деякі, на нашу думку, взагалі неприйнятні. Всі вони зроблені, як же зазначалося, на підставі аналізу російського кримінального законодавства.

Тому на основі вітчизняної кримінально-правової доктрини ми вперше дослідили відповідний склад притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, а також зробили необхідні й важливі висновки та пропозиції щодо удосконалення ст. 372 КК України та практики її застосування.

Тому, на нашу думку, ст. 372 КК України необхідно викласти у такій редакції:

«Стаття 372. Притягнення як обвинуваченого завідомо невинної особи

1. Притягнення як обвинуваченого завідомо невинної особи слідчим чи іншою уповноваженою на те законом особою, -

карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права

обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також поєднані зі штучним створенням доказів обвинувачення або іншою фальсифікацією, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років із позбавленням права обіймати певні

посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років.

3. Ті самі дії, що спричинили тяжкі наслідки або вчинені з корисливих мотивів, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років та з конфіскацією майна".

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Денисова С. А. Актуальные проблемы уголовной ответственности за преступления против правосудия: Дис... доктора юрид. наук : 12.00.08. - СПб., 2002. - 310 с.
2. Лобанова Л. В. Преступления против правосудия: проблемы классификации посягательств, регламентации и дифференциации ответственности: Дис... доктора юрид. наук: 12.00.08. - Казань, 2000. - 307 с.
3. Лебедев А. Г. Привлечение заведомо невиновного к уголовной ответственности по уголовному праву России: Дис... кандидата юрид. наук: 12.00.08. - Саратов, 2004. - 246 с.

вза
ся
час
кри
чні
орг
фак

дос
віст
відп
ньої
із с
сис

окр
слід
рова
пос
міна
регу
[3;
„Пр
теор
Курс
рії в
ленн
ванн

крим
прав
як пр
факт
горії

прав
тема
тих ф
ктів.
ного
справ
давст
плекс